

Дочірній обов'язок, дочірня любов

(Щемкий погляд у минуле: Воспоминания Л. С. Миляевой.
Семен Матвеевич Миляев. – К., 2014.)

Це чудова книжка! Її приємно взяти до рук, роздивитися, переглянути старі фотографії та ілюстрації, відчути подих авангардизму 20-30-х років, ніби Давид Бурлюк цю книгу готував до друку. Це не лише спогади про батька вдячної долі доньки, це й документ епохи, спочатку яскравої, самобутньої, а далі – жахливої, для багатьох трагічної.

Дві ідеї цього історичного свідчення розгортаються то паралельно одна одній, то переплітаються у нероздільності. Злет ентузіазму, віра у розквіт правдивого мистецтва і культури – і жахливе очікування арештів, допитів, зникнення людини безвісті.

«Это было, когда улыбался только мертвый, спокойствию рад...» – писала А. Ахматова в «Реквіємі». Батько відомої в світі вченого сакральної давнини – професора, доктора мистецтвознавства, академіка Л.С. Миляєвої – Семен Матвійович Миляєв – втілення беззавітної відданості культурі, розквіту малярства, музейного мистецтва, ужиткового мистецтва. Характер Семена Миляєва визначився вже в дитинстві. Сестра Надія свідчить: «Був він дуже принциповим і чесним, ніколи не казав неправди, вимагав справедливості до себе й до інших. Від батька успадкував почуття обов'язку й безкорисливість» (с. 17). Ось такий романтично налаштований інтелігент-ідеаліст потрапив у світ бурхливий і неоднозначний. Навіть наївно вірив, що якби Ленін залишився живий, то все могло б скластися в країні краще, людяніше.

Доросле життя Семена Матвійовича почалося з участі у Першій світовій війні – був шофером авіаполку. Після війни потрапив у Харків. Починався новий етап на життєвій дорозі – етап, пов'язаний з вулицею Каразинська, 22.

На жаль, етап цей почався із суцільних екзистенційних випробувань. У лютому 17-го року загинув один з братів Семена, за ним від потрясінь передчасно помер батько, мати зі старшою сестрою емігрувала до Берліну, більшовики арештували чоловіка улюбленої сестри Галини, і сама вона раптово померла від серцевого нападу. Наступав голод 1921 – 1922 років. Семен Миляєв, тепер студент Харківського технологічного інституту, на прожиття мусив сам собі заробляти. Так розпочався трудовий шлях молодого художника. Працював у видавництвах, оформляв експозиції, створював промислові й освітянські плакати.

Починаючи з 1925 року оформляв книги, клуби, експозиції, наприклад, «10 років охорони здоров'я в Україні». Щастило на зустрічі й співпрацю з прекрасними людьми різних спеціальностей. Поступово формувався гурт молодих талановитих ентузіастів: І.Я. Каганов, А.М. Фінкель, А.Г. Розенберг, В.Н. Державін, З.Б. Іоффе, Е.С. Паперна – автори і досі не забутого збірника пародій «Парнас дибом». Через те, що мати була в еміграції, Семену Матвійовичу довелось піти з 5-го курсу Технологічного інституту, де він вчився на механіко-математичному факультеті. Тоді ж таки одружився з донською казачкою Іраїдою Лопаєвою – мамою авторки цієї книжки. Про неї доня пише з великим пієтетом: «Тато з вибором дружини не помилився. Віддана чоловікові й сім'ї, ніколи не впадала у відчай, готова була тягнути на плечах своїх усі випробування долі, беззавітно любляча мати і бабуся» (с. 31).

Людмила Семенівна Миляєва зупиняється на долях відомих в культурі України діячів, з ними зводило життя її батька. Ось, наприклад, архітектор Євген Бризгалін, до того ж талановитий фотограф... Розстріляли. І його брата Андрія по доносу двірника 1937 року. Така ситуація знайома і мені.

Семену Миляєву щастило на талановитих, неординарних людей. До 1930 року він був завсідником клубу письменників ім. Блакитного, де грав, наприклад, з постійним партнером Володимиром Сосюрою в більярд, на гостину приходив Велемир Хлебніков, взагалі захоплювався віршами футуристів, декламував Василя Каменського, Володимира Маяковського, не пропускав жодного виступу поетів-футуристів.

Після скасування НЕПу закінчилася в країні певна відлига. Настали жахливі часи і голодомор 1932 – 33 р. У селян забирали усе – до останньої зернини. Траплялися навіть прояви

людоїдства, люди втрачали людську подобу, божеволіти від голоду, вмирили села. На вулицях Харкова лежали мерці, їх не встигали прибирати.

І у 1934 р. продовжували голодувати. Столиця з Харкова перебралася до Києва. Після постанови ЦК ВКП(б) «Про перебудову літературно-художніх організацій» і першого з'їзду письменників був встановлений новий метод соціалістичний реалізм – єдиний літературний метод. Усі митці повинні були неухильно його дотримуватися. А якщо хтось ще опирався – загрожували арештами, тримали в страху і відчаї. Терор процвітав, інтелігенцію, справжніх митців знищували. Автор книги наводить прізвища відомих діячів, які стали його жертвами.

С. Міляєв відійшов від образотворчого мистецтва. Характер його робіт різко змінився. Він перейшов до художнього оформлення, дизайну, надаючи йому новаторських рис. Майже першим в Україні оформив музей. У цей період, 30-ті роки, відбулось знайомство, яке перейшло у міцну дружбу, з сім'єю письменника Юрія Івановича Яновського, уболівав за успіх вистави «Дума про Британку» в камерному театрі О. Таїрова. Л. Міляєва наводить безліч прикладів тодішнього життя, це жива історія 30-х років. Але на фоні Палаців піонерів, виставок, новорічних ялинок, які з ласки своєї дозволив у грудні 1935 р. секретар ЦК України П. Постишев і які мали відволікати увагу, продовжувався жахливий терор, який набирав сили. С. Міляєв, який принципово не був членом більшовицької партії, дякуючи своєму високому професіоналізмові, мав роботу і мав високий авторитет як художник-дизайнер. Це рятувало і давало змогу триматися «на плаву».

Влада заgravала з Україною. У 1935 р. готувалась велика виставка народного мистецтва України, заради ідеологічної пропаганди. С. Міляєву як авторитетному фахівцеві запропонували оформити цю виставку. Але й тут відчувався диктат влади. Традиційне народне мистецтво було використано як засіб пропаганди комуністичної ідеї – поряд з творами народних митців експонувалися тематичні гобелени соцреалізму. У Києві поновились і зміцніли дружні стосунки з Іваном Кавалерідзе і Олександром Довженком.

Але терор не вщухав. Авторка пише: «Друзі й близькі рідні люди щезали майже буквально щоночі» (с. 68). Був арештований брат Семена Міляєва, пізніше він був страчений. Страх оселився в кожному домі. І у цей час у Москві 1937 року проходила декада українського мистецтва і одночасно виставка досягнень сільського господарства. Автор називає цю виставку «величезним потьомкінським селом, яке мало демонструвати успіхи колгоспного устрою». І це після голодомору...

І все ж таки виставка у Москві мала успіх – вона знайомила відвідувачів із неперевершеним мистецтвом виробів українських майстрів і майстринь. С. Міляєв відчував радість і вдовolenня, що його робота над оформленням експонатів сприяла успіху виставки в цілому. Українські виміри творчих зусиль Семена Матвійовича дуже вагомі. Його долучили до створення в Києві першої великої Шевченківської виставки. Відтоді Тарас Шевченко назавжди увійшов у духовне життя майстра і його родини. Відповідав за Шевченківську виставку Микола Бажан. Приємно читати відгук поета про ці події. У спогадах про Ю. Яновського він писав (с. 70): «Уряд ухвалив широко, всенародно відзначити 125 – річчя народження великого Кобзаря. Ніколи не було зібрано разом стільки Шевченкових картин, офортів, рисунків і малюнків, як для цієї виставки. Це треба було розмістити, оформити. В цьому ділі моїм найбільшим порадником і помічником був умілий художник-оформлювач, тонкий знавець мистецтва і добра людина Семен Міляєв. Юра (Яновський, Л.М.) з ним дуже поприятелював. До кінця життя вони були задушевними друзями, знаходячи один в одному підтримку в сутужні часи»¹.

Страх не зникав. Арешти відбувалися і після 1937 року і після війни. Життя було фантазмагоричним. З одного боку, видимість побудови нової процвітаючої країни, співали – «Потому что у нас каждый молод сейчас – в нашей юной прекрасной стране...», а з другого – «это было, когда улыбался только мертвый, спокойствию рад...» (А. Ахматова). Але ж жити треба було! І жили, і працювали, і навіть захоплювалися своєю роботою. Для Семена Міляєва професійна добросовісність, як зазначає автор, була однією із складових високого розуміння моральності. Це було його credo. Він був людиною щирою, комунікабельною, коректною у

¹Бажан Микола. Думи і спогади. – К. : Радянський письменник, 1982. – С. 42.

стосунках з людьми, був делікатний, але вимогливий до себе і до тих, хто працював з ним. З 1943 року повністю присвятив своє життя відновленню зруйнованого Києва, його музеїв, пам'яток культури, готовий був розбирати завали зруйнованої Лаври, Хрещатики, виспівувати, як і його донька-студентка, яка разом з однокурсниками працювала тут таки, вірші П. Тичини: «Люба сестронько, милий братику, попрацюємо на Хрещатику. Ви з того кінця, ми з цього кінця – труд освітить нас, наче ті сонця».

Перед читачем проходить ціла галерея українських художників, які оживають на сторінках книги. Серед них, наприклад, такі відомі сценографи, як В. Меллер – колись головний художник Олесь Курбаса в його театрі «Березиль», згодом, після війни, – головний художник державного драматичного театру ім. І. Франка; Є. Коваленко – приятель С. Міляєва і Ю. Яновського – головний художник відомого Камерного театру О. Таїрова в Москві, ліквідованого комуністичним режимом; М. Дерегус, Гр. Бондаренко, М. Попенко, О. Сахновська, Д. Шавикін та інші. Деяких з художників супроводжують в книзі їхні фото, інших – автопортрети, або начерки з натури, виконані С. Подервянським – чоловіком автора.

Книжка прекрасно оформлена, з великою кількістю світлин рідних С. Міляєва і знімків його творчого доробку. Труд академіка Л. Міляєвої «Семен Матвійович Міляєв» це данина пам'яті рідному батькові, не лише надзвичайно цікавий документ очевидиці про добу, про людей, які страждали, втрачали друзів, рідних у катівнях цієї доби, але й любили Україну, любили її неповторність, були чесними і працьовитими. Одним з них був і світлої пам'яті Семен Міляєв.

Микола Зимомря, проф. (Дрогобич)

Наталія Науменко, проф. (Київ)

Календарне прочитання Шевченкового дивосвіту

(Деко О.А. Шевченківський календар. – 3-тє видання. – К.: Український письменник, 2014. – 320 с.)

Славетний ювілей – 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка – минув. Проте його відлуння і надалі спонукатиме звертатись до видань, що побачили світ на зламі ХХ – початку ХХІ ст. Що ж, нерідко доводиться чути, як звучить теза про те, що можна нового написати про автора «Заповіту». Адже упродовж тривалого часового періоду, що охоплює понад сто п'ятдесят років, про життя й творчість творця «Кобзаря» написано чимало. «Творчість Тараса Шевченка літературознавці не могли поділити між двома художніми системами: романтизмом і реалізмом» (за словами Тетяни Бовсунівської), а декому він взагалі видавався першим українським модерністом. Був він художником і літератором. Пророком і творцем. На одному полюсі українського світогляду – «Великий Тарас Шевченко», а на іншому... Ні, не варто про це згадувати, бо його репрезентують недруги українського народу як суб'єктної величини. Насамперед був він – Людиною. То в якому ж усе-таки жанрі узгодити концепти Шевченкового буття як людини та митця?

Відомий літературознавець Григорій Клочек на сторінках монографії «Шевченкове слово: спроби наближення» (2014) пропонує «жанр аналізу окремого твору». Вибір такого жанру зумовлений «потребами знайти способи нового прочитання «Кобзаря». На думку ученого, наукові напрацювання минулого шевченкознавства – як діаспорної, так і материкової України – помалу актуалізуються шляхом досліджень та публікації «забутого та призабутого» [3, 6 – 7]. І це дуже показова та позитивна тенденція.

Варто згадати події Революції гідності, коли люди на Майдані Незалежності, та вулиці Михайла Грушевського, декламували поезію Тараса Шевченка і цим надихали відважну молодь боротися за свої устремління, за право людини бути вільною на рідній землі. Боротися так, як колись це робив давньогрецький співець Тіртей зі своїми невмирущими елегіями. І дедалі більше молоді люди – студенти, учні, офіс-менеджери, бізнесмени, працівники державних і недержавних установ – спілкуються українською мовою та по-новому відкривають для себе